स्वावलंबी शिक्षण हेच आमचे ब्रीद
– कर्मवीर

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

रयत शिक्षण संस्थेचे

रा. ब. नारायणराव बोरावके महाविद्यालय, श्रीरामपूर

नॅक मानांकित 'A' ग्रेड

ISO : 9001-2008

पद्व्युत्तर मराठी अध्ययन व संशोधन केंद्र

ता. श्रीरामपूर, जि. अहमदनगर आणि

विद्यापीठ अनुदान आयोग, नवी दिल्ली

यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित

राष्ट्रीय चर्चासत्र

दि. ०५ व ०६ ऑक्टोबर २०१६

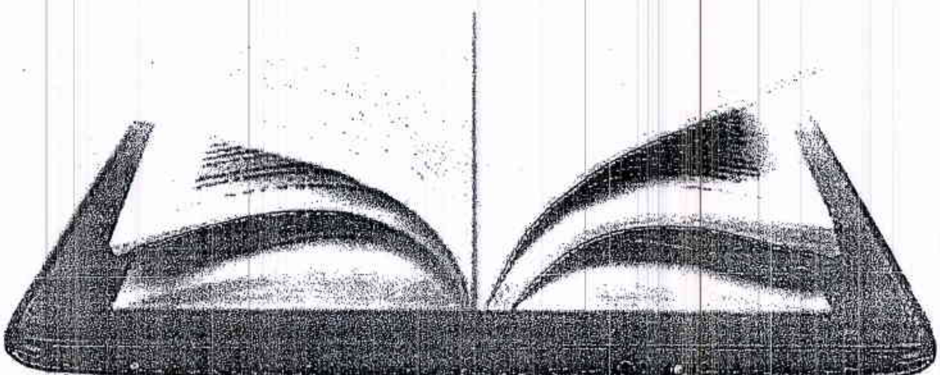

बदलते समाजवास्तव आणि नव्वदोत्तरी मराठी साहित्य

ISBN : 978-81-932117-1-7

-: अनुक्रमणिका :-

अ.नं.	शोधनिबंधाचे शीर्षक	शोधनिबंधकार	पान क्र.
१.	नव्वदोत्तरी मराठी साहित्य वास्तव आणि सांस्कृतिक पर्यावरण : तात्विकता	प्राचार्य डॉ. प्रकाश कुंभार	१
२.	नव्वदोत्तरी मराठी साहित्यातील आत्मकथनाचे बदलते समाजवास्तव	डॉ. अशोक शिंदे	३
३.	मराठी ग्रामीण कथा व बदलते समाजजीवन	डॉ. द. के. गंधारे	५
४.	नव्वदोत्तरी मराठी ग्रामीण साहित्य व कवितेतील स्थित्यंतरे	डॉ. बाबुराव दत्तात्रय उपाध्ये	१०
५.	दुष्काळग्रस्तांच्या शोकांतिका चित्रित करणारी नव्वदोत्तरी ग्रामीण कादंबरी	डॉ. बाळासाहेब शेळके	१७
६.	स्त्रीयांच्या नव्वदोत्तरी कथेतील सांस्कृतिक पर्यावरण	डॉ. एकनाथ सयाजी ढोणे	२०
७.	बदलते समाजवास्तव आणि नव्वदोत्तरी मराठी कादंबरी	डॉ. शिरीष लांडगे पाटील	२६
८.	ग्रामीण साहित्य : परिवर्तनाच्या दिशेने...	डॉ. चंद्रकांत रुद्राक्ष	३०
९.	१९९० नंतरच्या कवयित्रींच्या कवितेतील स्त्रीवादी जाणिवा	डॉ. रामलीला सुदामराव पवार	३४
१०.	१९९० नंतरच्या कादंबरीतील परिवर्तने	डॉ. बाळासाहेब गाडी	४०
११.	नव्वदोत्तरी साहित्य आणि संशोधनाच्या संधी	डॉ. मच्छिंद्र केरुजी मालुंजकर	४३
१२.	बदलत्या समाजाचा नव्वदोत्तरी साहित्यावर झालेला परिणाम	कु. प्रियंका दत्तात्रय पवार	४६
१३.	नव्वदोत्तरी ग्रामीण कादंबरीचे स्वरुप व पार्श्वभूमी	प्रा. रांधवणे योगिता मारुती	४८
१४.	स्त्रियांच्या नव्वदोत्तरी कथेतील वाङ्मयीन पर्यावरण	कु. संगिता भाऊसाहेब वडितके	५३
१५.	नव्वदोत्तरी ग्रामीण कवितेतील वास्तव	डॉ. संगीता शेळके	५६
१६.	नव्वदोत्तरी स्त्री कादंबरीकारांची ग्रामीण कादंबरी	श्रीमती सुनिता वडितके	६०
१७.	इंद्रजीत भालेराव यांच्या कवितेतील समाज	डॉ. बाबासाहेब नाईक	६३
१८.	वास्तव... मराठी साहित्याच !	कु. भाग्यश्री बोरसे	६६
१९.	बदलते समाजवास्तव आणि जलसाहित्य	सौ. उज्ज्वला भोर	६९
२०.	नव्वदोत्तरी ग्रामीण कादंबरीने टिपलेली सामाजिक स्थित्यंतरे	मोहिनी नारायण लहारे	७२
२१.	मराठी कवयित्रींच्या कवितेतील बदलते समाजवास्तव	श्रीमती वर्षा कांबळे	७६
२२.	बदलते समाज वास्तव आणि वृत्तपत्र वाङ्मय	नंदा पांडूरंग काळे	७९
२३.	१९९० नंतर ग्रामीण कादंबरीचे बदलते स्वरुप	डॉ. निशा भंडारे	८३
२४.	नव्वदोत्तरी आदिवासी कविता	डॉ. लांडे एस. डी.	८६
२५.	नव्वदोत्तरी मराठी कवितेचे स्वरुप	डॉ. भास्कर निफाडे	९०
२६.	नव्वदोत्तरी मराठी साहित्यातील पर्यावरणीय संवेदन	डॉ. सुनिल चोळके	९३
२७.	मानवी मनोवृत्तींचा साहित्यावर प्रभाव: मनोसामाजिक दृष्टिकोन	डॉ. गणेश विष्णू लोखंडे	९५
२८.	नव्वदोत्तरी प्रवासवर्णनातील स्थळवर्णनातील बदलते अनुभवदर्शन	डॉ. वसंत दामोधर सपकाळ	९९
२९.	बदलते समाजवास्तव आणि नव्वदोत्तरी मराठी साहित्य	श्री. काशिनाथ सोलनकर	१०१
३०.	नव्वदोत्तर दलित कविता : आशय आणि स्वरुप	डॉ. विलास थोरात	१०३
३१.	बदलते समाजवास्तव आणि नव्वदोत्तर मराठी कादंबरी	डॉ. राजेंद्र ल. सलालकर	१०९

 ISBN -978-81-93211

नव्वदोत्तरी ग्रामीण कादंबरीचे स्वरूप व पार्श्वभूमी

प्रा. रांधवणे योगिता मा
(सहाय्यक प्राध्यापक मराठी वि
राधाबाई काळे महिला महाविद्यालय, अहमद
abhig6651@gmail.c
भ्रमणध्वनी – ८१४९४१

०१. प्रास्ताविक :-

इ.स. १९९० नंतर लिहू लागलेली नवी पिढी जागतिकीकरण व आधुनिकतेच्या समग्र पार्श्वभूमीवर अधिक अ किंबहुना समकालीन वास्तवाच्या आणि परिस्थितीच्या आव्हानांना ठळकपणे सामोरी गेली. त्या बदलांच्या सं कादंबरीच्या अंतर्गत आणि बाह्य रचनेवरही या कालखंडात बदल झाला. बदलत्या जीवनाचे वास्तव आणि किडले समाजव्यवस्थेचे उत्कट चित्रण नव्वदोत्तरी ग्रामीण कादंबऱ्यातून पहावयास मिळते. त्याचप्रमाणे भक्कम नैतिक भूमि वर्तमान ग्रामीण जीवनाचे अनेक संदर्भ आणि जगण्याचे बहुविध पदर नव्वदोत्तरी ग्रामीण कादंबरीत प्रामुख्याने वि येतात. ग्रामीण जीवनानुभूतीचे दाहक संदर्भ, भ्रष्टाचार, राजकिय उदासिनता, अनैतिक मानवी व्यवहार, भांडवल व्यापारी व्यवस्थेकडून होणारे शोषण, खेड्याची दिशाहीन व निकस होणारी वाढ आणि कृषीकेंद्रीत व्यवस्थेची विपरित कालचक्रात होत असलेली ससेहोलपट या कादंबऱ्यातून समर्थपणे मांडली गेली आहे. या जागतिकीकरण पार्श्वभूमीवर ग्रामीण कादंबरीतून उलगडत गेले.

०२. नव्वदोत्तरी ग्रामीण कादंबरीचे स्वरूप व पार्श्वभूमी :-

इ.स. १९९० नंतर देशात झपाट्याने आर्थिक, सामाजिक, राजकीय व सांस्कृतिक मूलव्यवस्था बदलत गे जागतिकीकरण आणि भांडवलशाही व्यवस्थेची माणुसकीविरहीत केवळ नफ्याच्या अर्थकारणाची प्रवृत्ती याच पार्श्वभू मानवी संबंधामध्ये अमुलाग्र बदल झाले. यातूनच परंपरागत समाजरचना, परस्पर सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक यांची नव्याने पुनर्व्यवस्था लावावी लागणार याची जाणीव व या बदलाची अपेक्षा मराठी ग्रामीण कादंबरीतून १९९० अत्यंत तीव्रपणे व्यक्त झाली. ग्रामीण स्थित्यंतराशी संबंधित असे महत्त्वाचे विषय या काळातील ग्रामीण कादंबरीका जसे योग्य रितीने हाताळले, त्याचप्रमाणे या स्थित्यंतरामुळे बदललेल्या ग्रामीण मनाचाही या काळातील ग्रा कादंबरीकारांनी समर्थपणे वेध घेतलेला आहे. नव्वदोत्तर काळात समाजजीवनातील घडलेल्या ठळक गोष्टीचा वि केला असता असे दिसते की इ.स. १९८० मध्ये शरद जोशी यांनी भारताचे 'इंडिया' आणि 'भारत' अशा दोन ग वर्गीकरण केले. इ.स. १९९१ मध्ये खुल्या आर्थिक धोरणाची घोषणा झाली जागतिकीकरणामुळे अनेक प्रश्न नि झाले आणि त्याची उत्तरे शोधली जाऊ लागली. याचवेळी समाजात चंगळवादी प्रवृत्ती वाढीस लागली. शेतक शोषण, त्यांची आंदोलने, कर्ज, आत्महत्या असे अनेक प्रश्न उभे राहिले. 'सेझ' सारख्या संकल्पना नव्याने उद आल्या. यातूनच शहरी भांडवलशाही 'इंडिया' विरूध्द ग्रामीण 'भारत' असे चित्र तयार झाले. या ग्रामीण भारता त्याच्या 'इंडिया'सोबतच्या संघर्षाचे दर्शन १९९० नंतरच्या कालखंडातील कादंबऱ्यातून साकार होत गेले. साठो कादंबरीच्या तुलनेत हे वास्तव निश्चितच बदललेले दिसते. काळानुसार बदललेल्या ग्रामीण जीवनाचे चित्र कादंबऱ्यातून साकार होते. ग्रामीण संस्कृती या जागतिकीकरणाच्या काळात नवे वळण घेताना दिसते. या वास्त ग्रामीण माणसाचे जीवन, त्यांचे स्वभाव, प्रवृत्ती, त्यांच्या नात्यामधील ताण-तणाव, परिवर्तन शेतकरी जीवनाची लाच स्त्रियांची बदलत जाणारी भूमिका, गावगाडा, ग्रामीण माणसांच्या समस्या, काळानुसार बदललेले खेडे या सर्व बा विचार नव्वदोत्तरी कादंबरीत आलेला आहे साहित्य समाजाचा आरसा आहे. समाजातील वास्तव साहित्यातून जि राहते काळानुसार समाज बदलतो व त्याचे चित्रण साहित्यातून होते. या अनुषंगाने पाहिल्यास साठोत्तरी मराठी ग्रा कादंबरी व नव्वदोत्तरी मराठी ग्रामीण कादंबरी यामध्ये निश्चितच वेगळेपण आहे.

ISBN -978-81-932117-

कारखानदारी वाढलेली आहे. जागतिकीकरणाच्या या वाऱ्याबरोबर समाज बदलत आहे. मोहन पाटील यांच्या 'बस (१९९०) या कादंबरीत महानगराजवळ असलेल्या खेड्यामधील शेतजमीन कशी नष्ट होत आहे याचे भीषण वास्तव चित्रण रेखाटलेले आहे. एकप्रकारचे महानगरांचे ग्रामीण भागावर होणारे हे आक्रमणच असल्याचे या कादंबरी दिसून येते. या महत्त्वाच्या राष्ट्रीय प्रश्नावर भाष्य करणारी ही एकमेव कादंबरी ठरते. ही बाबही तेवढीच भयानक समाजातील या सर्व परिवर्तनाचे पडसाद साहित्यात उमटले व ग्रामीण कादंबरीचे स्वरूपही हळूहळू बदलत नव्वदोत्तरी ग्रामीण कादंबरीत याचे चित्रण बाबाराव मुसळे, रा. रं. बोराडे, तानाजी पाटील, प्रतिमा इंगोले, सर जाधव, देवदत्त हुसळे यांच्या ग्रामीण कादंबऱ्यातून दिसून येते.

०३.३. संसदीय लोकशाही प्रणाली :-

इ.स. १९८० नंतर ग्रामीण जीवनातील वास्तवाकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन बदलला. नव्या शिक्षण प्रसारा जातीय रचनेची चौकट खिळखिळी झाली. संसदीय लोकशाही प्रणालीमुळे गावागावात राजकारण आले, दबाव तयार झाले. याचा परिणाम म्हणून ग्रामीण मनाची संवेदना बदलली. काही सृष्ट व दुष्ट प्रवृत्तीमुळे ग्रामीण जी पूर्णतः बदलले. अस्तित्वाच्या या संघर्षातही ग्रामीण मन आपल्या स्वतंत्र अस्तित्वाचा नवा अर्थ शोधू लागले. परंप नाळ तोडून ग्रामीण मत भरकटू लागले. याचे वास्तव चित्रण नव्वदोत्तरी ग्रामीण कादंबरीत स्पष्टपणे दिसते.

०३.४. औद्योगिकीकरणामुळे ढवळून निघालेले समाजजीवन :-

औद्योगिकीकरणामुळे समाजाच्या जगण्या-वागण्यात अमुलाग्र बदल झाले आहेत. शहरीकरणाचे आक्रम आकर्षण, कधीही न दिसलेला पैसा, शहरी राहणीमानातील रुबाब या सर्व प्रभावामुळे ग्रामजीवनाला हादरे बसू लाग माणसाचे विश्व बदलू लागले. याचे अस्वस्थ करणारे चित्रण डॉ. प्रतिमा इंगोले यांनी 'बुढाई' (१९९०) मध्ये दिसून औद्योगिकीकरणामुळे शहरी व ग्रामीण संस्कृतीतील अंतर कमी होत गेले. गावात वाढणाऱ्या दारिद्र्यामुळे ग्रामीण मा शहरात स्थलांतरीत व्हायला लागली. ज्या शेतीवर शेतकरी जगत होता ती शेती कवडीमोल किमतीत श्रीमंतांनी ख करून त्यावर वसाहती निर्माण केल्या. पैशाच्या लालसेने गरीब शेतकरी शहराकडे वळतो आहे. शहरी अतिक्र वाढत चालल्याचे चित्रण लेखिकेने 'बुढाई' मध्ये केले आहे. सदानंद देशमुख यांच्या 'तहान' (१९९८) या कादंब खेड्यापाड्यातील पाण्याचा प्रश्न, शेतीनिष्ठ शेतकरी आणि आधुनिक वातावरणाला सामोरा जाणारा त्याचा मु यांच्यामधील संघर्ष चित्रित झाला आहे. रमेश अंधारे यांची 'इंथ होतं एक गाव' (२०००) या कादंबरीतूनही समका ग्रामीण जीवन दर्शन घडते.

०३.५. इ. स. १९९० नंतरचे जागतिकीकरण :-

नव्वदोत्तरी कालखंडात कादंबरींच्या आशयावर जागतिकीकरणाचा प्रभाव जाणवतो. जागतिकीकरण बदलणारे खेडे व त्यामुळे होणारे बरे वाईट बदल टिपण्याचा प्रयत्न या काळात होत आहे. याच काळात समा अनीती, भ्रष्टाचारासारखी विषवल्ली वाढीस लागली. आधुनिकतेचा आणि यंत्रयुगाचा स्पर्श झाल्यामुळे ग्रामजीवनात बदल झाले ते ग्रामीण कादंबरीत ताकदीने व्यक्त होत आहेत. शिक्षण, औद्योगिकीकरण, नवनवीन सामाजिक सुधा सुखोपभोगाची नवनवी साधने, दळणवळणाची साधने, गुंडगिरी, भ्रष्टाचार यामुळे ग्रामीण जीवन बदलून गेले. नव्वदो ग्रामीण कादंबऱ्यामधून यांत्रिकीकरणामुळे माणूस व माती यांचे दुरावलेले संबंध, श्रीमंतांकडून होणारे भूमि शेतमजुरांचे शोषण, तरूणांची बेरोजगारी या प्रकारचे बदलत जाणारे ग्रामजीवन प्रकट झालेले आहे. १९९० नंत जागतिकीकरणामुळे ग्रामीण भागातील समस्या, प्रश्न वेगाने बदललेले दिसतात. अन्न, वस्त्र, निवारा या मूलभूत ग अजुनही पूर्ण झालेल्या नाहीत. शेतकरी हा शेतकरी राहिलेला नसून तो आता ग्रामीण कादंबरीचा नायक ठरला जागतिकीकरण आले आणि शेतकऱ्याच्या नव्या समस्या उभ्या राहिल्या. या संदर्भात शेषराव मोहिते यांचे निरी अचूक ठरते. "शेतीतून बाहेर पडण्याचे अन्य पर्याय उपलब्ध नसणे आणि शेतीचा लहान होत जाणारा आकार य शेतीवर उपजिविका करणे अशक्य होत चालले यातूनच शेतकऱ्यांनी आत्महत्येचा मार्ग स्वीकारला. आज शेती

त्यामुळे तिला पाळावी लागणारी सामाजिक बंधने नव्वदोत्तरी कादंबरीत वाचकांसमोर येतात. हे नव्वदोत्तरी कादंबरी वेगळेपण नजरे भरण्यासारखे आहे.

संदर्भ टीपा :-

१) शेळके भास्कर, 'मराठी दलित, ग्रामीण कादंबरी तुलना' शब्दश्री प्रकाशन, जुन्नर, जुलै २०१३, पृ. ३४३.

२) सुरवाडे मनोहर, 'साठोत्तरी मराठी साहित्य प्रवाह : विविधता आणि वेगळेपण', सुगम प्रकाशन, अमरावती २०१२, पृ. १०९.

३) मुलाटे वासुदेव, 'ग्रामीण साहित्य : चिंतन आणि चर्चा', स्वरुप प्रकाशन, औरंगाबाद, २००५, पृ. ०४, ०५.

४) मोहिते शेषराव, 'ग्रामीण साहित्य : बदलते संदर्भ', साक्षत प्रकाशन, औरंगाबाद, २०१३, पृ. ५८, ५९.

५) मुलाटे वासुदेव, 'ग्रामीण साहित्य चळवळ आणि आम्ही', मेहता पब्लिशिंग हाऊस, पुणे, जाने. १९९६, १७२